

A szakértői bizonyítással szemben támasztott követelmények szigorodása az Amerikai Egyesült Államokban^[1]

I. BEVEZETÉS

A szakértő megismerési tevékenységének kereteit a különleges szakértelme adja meg. A szakértő saját tudományos területére vonatkozó ismeretei segítségével valamely egyedi jelenség igazságszolgáltatási szempontból lényeges összefüggéseit tárja fel, amelynek során alkalmazza a tudomány által helyesnek ítélt módszereket. Az igazságszolgáltatás tévedései, a vitatott bírósági döntések először az angolszász területeken vetették fel a büntetőeljárásokban lefolytatott szakértői bizonyítás felülvizsgálatának igényét. Az új megközelítés lehetőséget biztosított arra is, hogy a téves ítéletek okai feltáruljanak. Az okok pedig sok esetben a hibás szakértői véleményekben,^[2] illetve a szakvélemények téves értelmezésében, a szakértői módszerek lehetőségeinek túlértékelésében rejlettek.^[3] A téves szakértői vélemények kockázatai természetesen hazánkban is ismertek, ugyanakkor a kérdéskörrel foglalkozó hazai kutatások még messze elmaradnak az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államokban feltárt eredményektől. Éppen ezért rendkívül fontos megismerni megállapításaikat, következtetéseiket és javaslataikat. Merítenünk kell a közel harminc év alatt összegyűlt tudásanyagból, ha a szakértői tevékenység minőségének javítását, illetve a szakértői vélemény hiteltérdemlőségének biztosítását elérendő célnak tekintjük. Márpedig – mivel köztudomású, hogy a hibás szakvélemény téves büntetőítélthez vezethet – ennek a célkitűzésnek a relevanciáját senki nem becsülheti alá.

[2] Kovács, 2005, 81–87.

[3] Ebben a felismerésben nagy szerepe volt az „Innocence Project” kezdeményezésnek, ahol a feltárt téves ítéletek 45%-át közvetlenül vissza tudták vezetni az aggályos szakvéleményekre. (<https://www.innocenceproject.org/all-cases/> Megtekintve: 2019.06.17.)

II. A „CSI-HATÁS”^[4]

Az elmúlt évtizedben megszorodott azoknak a tudományos közleményeknek a száma, amelyek felhívták a figyelmet a média igazságszolgáltatásra gyakorolt erősödő hatására.^[5] Az angolszász szakirodalomban különös hangsúlyt kapott az ún. CSI-effektus kérdésköre, amely a „CSI: A helyszínelők” és hasonló bűnügyi sorozatok hatásának vizsgálatára fókuszál. Ezek a sorozatok sok esetben irreális képet festenek a nyomozók és szakértők mindennapi tevékenységéről, ideértve a kitalált karakterek által alkalmazott technikát, eszközeiket, módszereiket és lehetőségeiket. A televízió képernyőjén megelevenedő ügyek órákon belül megoldódnak, a szakértők a bonyolult technológiai analízist percek alatt, 100 % pontossággal végzik el. A bírósági tárgyalásokon a szakértők mindig teljes bizonyossággal, helyesen nyilatkoznak arról, hogy a helyszínen fellelt bizonyíték miként köthető a terhelthez vagy milyen okból zárható ki a kapcsolat közöttük, és a legtöbbször a bíróság a szakértői közreműködésre hagyatkozva hihetetlen gyorsasággal hozza meg az ítéletét, amelynek helyességéhez kétség sem férhet.^[6]

Az USA-ban tudományos kutatásokat folytattak a bűnügyi sorozatoknak a közvéleményre és az igazságszolgáltatás szereplőire gyakorolt hatásairól is.^[7] A CSI-hatással összefüggésben az alábbi sémák alkalmazására szokás hivatkozni:^[8]

- A tudományos bizonyítéknak túlzott jelentőséget tulajdonítanak.
- Irreális bizonyítóerőt várnak el a bizonyítékoktól.
- A bűnügyi technikust, szakértőt az „igazság harcosának”, tévedhetetlennek tekintik, nem veszik észre az ellentmondásokat a véleményükben.
- Mennyiségileg és minőségileg is eltúlzott bizonyíték prezentálását várják el a vádhatóságtól.

További jelentős hatás lehet, hogy az érintettek a sorozatok hatására elképzelhetetlennek tarthatják, hogy emberi hibán kívül más okra lehessen visszavezetni a szakértői vélemények közötti eltérést, hiszen a képernyőn ilyesmi csak akkor fordul elő, ha manipulálják a bizonyítékot.^[9]

Jogász egyesületek ülésein és bírósági ítéletekben is felbukkant a CSI-hatás elemzése. Utóbbira példa a Cooke-ügy,^[10] amelyben megkérdőjelezték a vád által előterjesztett tíz különböző kriminalisztikai bizonyítékot arra hivatkozással, hogy

[4] Cole és Dioso-Villa a fogalom megjelenését a *Times* magazin egy 2002-ben megjelent cikkéhez köti, amely azt sugallta, hogy a CSI-sorozat képes megváltoztatni a laikusok elképzelését arról, hogyan működik a forenzikus tudomány művelése. (Cole - Dioso-Villa, 2011, 20.)

[5] Lásd bővebben: Csehi - Koltay - Navratyil, 2014.

[6] NRC-jelentés. p. 48.

[7] Kiemelendő, hogy az angolszász rendszer esküdtszéki rendszerére figyelemmel a „laikus” elemre gyakorolt hatásnak is befolyása van az ítélkezésre.

[8] Chin - Workewych, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2752445 (Megtekintve: 2018.11.30.)

[9] Podlas, 2016, 13.

[10] State v. Cooke, 914 A.2d 1078 (Del.2007)

a bizonyítékok egy része irreleváns az ügy szempontjából. Az államügyész úgy érvelt, az ilyen mennyiségű bizonyíték esküdtszék elé tárása két okból volt szükséges: egyrészt, hogy lássák, milyen alapos nyomozást folytattak, másrészt, hogy ellensúlyozzák az esküdtszék megemelkedett elvárásait, amelyet a CSI-hatás miatt támasztanak az ügyészszéggel szemben.^[11] Érdekesség, hogy a bíróság ítélete kimondta, tudományos bizonyítékok nem támasztják alá a CSI-hatás létezését, ugyanakkor nem tagadta saját tapasztalatát arról, hogy az esküdtek magasabb elvárásokat támasztanak a váddal szemben a bizonyítékok mennyisége és minősége terén.

Több kutatás kereste arra a választ, hogy a sorozatoknak köszönhetően valóban irreális elvárásokat támasztanak-e az esküdtek a tudományos bizonyítékok mennyiségével, minőségével és hozzáférhetőségével kapcsolatban.^[12] A kutatásokat összefoglalva:^[13] azok nem támasztották alá, hogy ténylegesen tetten érhető lenne a bűnügyi sorozatok hatása az ítélelhozatalra. Egyes szerzők azt hangsúlyozzák, a bizonyítékok értékelésének változása nem a sorozatokra, hanem egy szélesebb hatókörű kulturális fordulatra vezethető vissza: a technika és tudomány forradalmára, amit „tech-effektusnak” is lehet nevezni.^[14] Meglátásom szerint ugyanakkor – ahogy a döntéshozókra saját élettapasztalataik is hatnak az ítélezés során – befolyásolhatja őket a kriminalisztikáról és jogról alkotott képük is, amelyet a bűnügyi sorozatok festenek. Ezek a hatások ugyanakkor természetük-nél fogva olyanok, amelyek tudományosan aligha bizonyíthatók. Mindenesetre, a CSI-hatás egyik fontos következménye, hogy a laikusok (értsd: nem szakértők) nyitottabbá váltak az igazságszolgáltatás kérdéseire, a szakértői tevékenység és az abban rejlő hibalehetőségek pedig reflektorfénybe kerültek.^[15]

Kovács Gábor hangsúlyozza, hogy a közvélemény fokozódó szakmai érdeklődése közrejátszhatott abban, hogy az egyes technológiák standardizálása, hitelesége, és alkalmazhatósága terén világszerte egységes állásfoglalások kialakítását sürgették. Véleménye szerint a CSI-effektus problémafelvetése közvetetten kihatott a kontinentális bizonyításra is. Ezért „eredménytermékei” közé sorolható az EU Tanácsa által 2011-ben megalkotott, az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” elképzelésről, és azon belül egy Európai Forenzikus Tudományos Térség létrehozásáról (European Forensic Science Area, továbbiakban: EFSA-2020)^[16] és a forenzikus tudomány európai infrastruktúrájának fejlesztéséről szóló dokumentum is.^[17]

[11] A bíróság megállapította, hogy az ügyészszéggel szemben a 22-es csapdájába került, mivel ha nem gyűjt elég bizonyítékot a vád alátámasztására, azt is lehet kritizálni, míg ha sokféle bizonyítékot gyűjt be, az is támadásra ad okot.

[12] Patry - Smith - Stinson, 2008.

[13] Smith - Stinson - Patry, 2011, 5-10.

[14] Shelton, 2006, 5.

[15] Kovács, 2018, 50.

[16] http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf

[17] Kovács, 2014, 335-345.; Pádár - Nogel - Kovács, 2014.

III. A „JUNK SCIENCE” SZÁMÚZÉSÉRE TETT ELSŐ LÉPÉSEK

A büntetőügyekben hozott téves ítéletek okai között a szakemberek gyakran hivatkoznak a *junk science*-jelenségre. A *junk science* (~tudománytalan tudomány, vagy más szerzők fordításában „bóvli tudomány”) fogalom az 1980-as évek végén – 1990-es évek elején jelent meg az angolszász irodalomban. Peter Huber így fogalmaz: a „bóvli” tudomány a valódi tudomány tükörképe, sok a közös bennük, de alapvetően mégis eltérőek.^[18] A „tudománytalan tudomány” fogalmát így összegezhetjük: szokatlan, invalid, megbízhatatlan, a tudomány álcája mögé bújó diszciplína, amelynek módszerei a releváns tudományos közösségen belül nem elfogadottak.^[19]

A *common law* területén általános nézet, hogy valamennyi, természettudományos alakra helyezhető és az erre nem alkalmas szakértői diszciplína esetében is szigorú vizsgálatot igényel, hogy a szakterület által alkalmazott konkrét módszer megfelel-e a tudományosság szempontrendszerének vagy sem. Az utóbbi esetben ugyanis nem (lennének) alkalmazhatók a büntetőeljárásban.

Faigman a problémát ebben látja: „Teljesen mindegy, hogy az illető fizikus, biológus, vegyész vagy pszichológus, az alapkérdés amivel szembesülnie kell, hogy milyen pontosan tanulmányozta a jelenséget a tények létrejöttének oka tekintetében, és az eltérések közötti kapcsolatokat. Meggyőződésem szerint nincs különbség aközött, ahogy a biológus és a fizikus megközelít egy szakkérdést, a kérdés csak az, milyen módszereket igényel a feladat. (...) Bármilyen módszerrel is találkozom mindig felteszem magamnak a kérdést: ezek a területek alkalmazták a kritikai módszereket a hipotéziseik megerősítésére? Számomra ez a lényeg. Arra a kérdésre a válasz, hogy a szakterületek alkalmazzák-e azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak az elméleteik igazolására, az a válasz, hogy nem. A kézírásvizsgálat, ballisztikai vizsgálatok, harapásnyomok azonosítása még azelőtt bejutott a bírósági tárgyalóterembe, hogy szigorú, tudományos tesztelést estek volna át.”^[20]

VI. A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK ELFOGADHATÓSÁGÁRA VONATKOZÓ ELMÉLET KIALAKULÁSA AMERIKÁBAN

A *common law* típusú eljárási rendszerben a bizonyítékok befogadását a bíró végzi: kapushoz/kapuórhöz hasonlítható szerepet játszik abban, hogy megakadályozza, az irreleváns vagy félrevezető, illetve jogellenesen beszerzett bizonyítékok az esküdtszék értékelésének tárgyává váljanak.^[21]

[18] Huber, 1991. 3.

[19] Huber, i. m., 3.

[20] Fragman, D. Kaye Amerikai Tudományos Akadémián tartott beszédében hangzott el, 2005-ben. Hivatkozva: Huber, 1991. 3.

[21] Kengyel, 2011, 202.

Az amerikai igazságszolgáltatási rendszerben a 20. század első felében a szakértői vélemények elfogadhatóságának elmélete 1923-ban Frye v. United States ügyből indult ki. Frye-t emberöléssel vádolták, és a bizonyítási eljárásban a bíróság nem engedélyezte számára a „szisztolés vérnyomás-teszten”^[22] alapuló szakértői vélemény becsatolását, amely az ártatlanságát támasztotta alá. Frye a fellebbezésében azzal érvelt, hogy a bizonyíték „nem tartozik az általános tapasztalat és tudás körébe, hanem speciális tudást vagy tapasztalatot igényel” – ebben az időszakban ugyanis ez volt a szakvélemények elfogadhatóságára vonatkozó kívánalom. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében megállapította, hogy a szakértői vélemény mindaddig elfogadhatatlan bizonyítéknak minősül, amíg a szakértő által alkalmazott tudományos módszert a releváns szakmai közösség nem fogadta el.^[23] A Frye-teszt alapján tehát a szakvéleménynek nemcsak relevánsnak kell lennie – mint ahogy azt a korábbi előírás megkövetelte –, hanem az alapul fekvő tudományos elméletnek „általános elfogadottsággal” kell bírnia a szakmán belül. A Frye-tesztet az új tudományos elméletek és módszerek alkalmazásának eseteire hozták létre. A Frye egy konzervatív szabály volt, amelynek célja, hogy a bűnösség kérdésében való döntést ne befolyásolhassa egy bizonytalan hitelességű innováció.^[24] Megjegyzendő, hogy a Frye-teszt nem követeli meg, hogy a szakértő következtetését általánosságban elfogadja a tudományos terület, csupán azt írja elő, hogy „az elmélet, amelyből a következtetés kiindult, általánosan elfogadott legyen”.^[25]

A Federal Rules of Evidence (a továbbiakban: FRE) 1975-ben elfogadott 702. szakasza szövetségi szinten kizorította a Frye-standardot az igazságszolgáltatásból, de sok államban, ahol a korábbi döntés nyomán átvették a standard alkalmazását, továbbra is érvényben maradt.^[26]

1993-ban az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága fontos határkövet rakott le, amikor a Daubert v. Dow Pharmaceuticals ügyben kimondta, hogy a fent kifejtett „általános elfogadottság” nem elegendő a szakvéleménynek a FRE szerinti elfogadhatóságához. A döntés szerint a bírónak inkább arról kell meggyőződnie, hogy a szakvélemény megbízható alapokon nyugszik-e, és releváns információt szolgáltat-e.^[27]

A Daubert-kritériumok szerint a szakértői vélemény megbízhatóságáról való döntés során a kapuőr funkciót betöltő bírónak vizsgálnia kell, hogy

1. a szakértői technikát, illetve az annak alapjául szolgáló elméletet tesztelték-e, illetve
2. az tesztelhető-e;

[22] Szisztolés vérnyomás-változáson alapuló hazugság vizsgálat.

[23] Frye v. United States, 293 F.1013 (App. D.C. 1923.)

[24] Hoge - Grisso, 1992, 69.

[25] I. m. 70.

[26] Improving the Practice and Use of Forensic Science. A Policy Review. http://ag.ca.gov/meetings/tf/pdf/Justice_Project_Report.pdf p. 8 (2017.12.28.)

[27] Daubert v. Merrel Dow Pharmaceut

3. a módszert vagy az alapjául szolgáló elméletet publikálták-e lektorált szaklapban;
4. meghatározták-e a technika vagy a módszer hibaarányát az alkalmazás során és vannak-e a technikai folyamat ellenőrzésének standardjai;
5. milyen a szakterület elfogadottsága a tudomány képviselői részéről.^[28]

A Daubert-ügyben hozott ítélet folytán a FRE 702. szakasza végül módosult akként, hogy előírta: „[...] a tudományos, technikai vagy más speciális szaktudás birtokában lévő tanú akkor minősül szakértőnek és akkor adhat szakvéleményt vagy tehet vallomást ilyen minőségében, ha

1. a szakvélemény elegendő tényen vagy adaton nyugszik,
2. a szakvélemény megbízható elveken és módszereken alapul,
3. a tanú (szakértő) az elveket és módszereket az ügy tényeiből kiindulva, hitelt érdemlően alkalmazta.”

Az amerikai bizonyítási jogban kiemelt szerepet tulajdonítanak a General Electric Co. v. Joiner ügyben született ítéletnek is.^[29] Ebben a döntésében a bíróság világosan kimondta, a bíró „kapuőr” funkciójára figyelemmel fel van arra hatalmazva, hogy teljes egészében kizárja a bizonyítékok közül azt, amelyről kiderül, hogy nem megbízható módszertanon alapszik.

A következő fontos Legfelsőbb Bírósági döntés a Kumho Tire v. Carmichael ügy volt.^[30] Ebben az ítéletben a bíróság kimondta, hogy a Daubert-elveket nem csak a tudományos alapon nyugvó szakvéleményekre kell alkalmazni, hanem valamennyi szakvéleményre (különleges műszaki-, technikai tudáson és tapasztalaton alapuló szakvélemények). Természetesen, a nagyobb részt szakmai tapasztalaton nyugvó módszerek esetében a Daubert-tesztnek rugalmasabbnak kell lennie.^[31]

A Kumho-ügy felhívta a szakértők figyelmét arra, hogy egyes szakterületeken az alkalmazott módszer nem kellően alapos kutatásokon és nem megalapozott elveken alapul.^[32]

A tudományos bázissal nem rendelkező, kizárólag a szakértő tapasztalatára

[28] Uo.

[29] General Electric Co. v. Joiner, 522 U.S. 136 (1997).

[30] Kumho Tire Co Ltd. v Carmichael 526 U.S. 139 (1999).

[31] Uo.

[32] Ilyen esetekben szakértői nyilatkozatok helytállóságának vizsgálatára az amerikai bíróság gyakorlatában az alábbiak szerint kerül sor (vö. Berry v. City of Detroit, 25 F. 3d 1342-1345):

„Kérdező: Mire alapítja az a megállapítását, hogy a méhek szélirányban szállnak fel?

Szakértő: A méhtartásban szerzett 20 éves tapasztalatomra. Több 10000 esetben láttam méheket felszállni és minden esetben szélirányba szálltak.

Kérdező: Bármilyen módon rögzítette-e ezt a jelenséget?

Szakértő: Nem.

Kérdező: Tehát, a következtetését egyedül a méhtartásban szerzett tapasztalatára alapozza?

Szakértő: Így van. Azonban ha Ön is annyi méhvel találkozott volna mint én, nem lenne kétsége a következtetésem helyességét tekintetében.”

alapított véleménynyilvánítás^[33] kapcsán a FRE 702. szakasza szerinti megbízhatósági teszt keretében a bíróságnak három kérdéskört kell tisztáznia. Elsőként, hogy a szakértő által elvégzett feladatot bárki el tudja-e végezni, vagy szükséges hozzá speciális tapasztalat.^[34] Másrészt, hogy ha általában valamilyen szakterület szakértői alkalmasak az adott kérdés megválaszolására, az nem jelenti azt, hogy a bíróságon megjelenő adott szakértő is képes erre.^[35] A harmadik, egyben lefontosabb problémakör, hogy a FRE 702. szakasza szerinti azon előírás teljesítése, miszerint a szakértő „az elveket és módszereket az ügy tényeinek megfelelően, hiteltérdemlően alkalmazza”. Ezt nehéz teljesíteni, ha a szakértői következtetést csupán a szakmai tapasztalatára alapító szakértő nem tudja adatokkal, tényekkel alátámasztani.^[36]

Goodwin véleménye szerint: „A személyes tapasztalat és a szaktudás természetesen fontos tényezők, hiszen ez teszi a szakértőt szakértővé. Ugyanakkor, nincsenek eszközök, amivel mérhető lenne a szakértő véleményének megbízhatósága ilyen esetekben. Ha a bíróság anélkül fogadja el a természettudományos megalapozottsággal nem rendelkező szakterületen működő szakértő véleményét, hogy annak külsőleg is megjelenő megbízhatósági tényezőit vizsgálná, a szakértői vélemény veszélyesen közel kerül ahhoz, hogy annak helytállóságát önmagában csak az igazolja, hogy „a szakértő azt mondta” („ipse dixit”).^[37]

A Daubert-triász fent hivatkozott ítéletei tehát kísérletet tettek a szakértői vélemények színvonalának növelésére, és megkísérelték a „junk science” száműzését a szakértői véleményekből. Saks véleménye szerint elsőként a Daubert-ügyben fogalmazódott meg az a kérdés, hogy milyen empirikus bizonyíték támasztja alá a szakértő állítását. A másik fontos előrelépés e téren a DNS alapú eljárások felfedezése volt, amely tökéletesítette az kriminalisztikai azonosítás lehetőségét. A harmadik mérföldkőnek a korábbi ítéletek DNS-vizsgálattal történő felülvizsgálatát jelölhetjük meg, mivel a téves ítéletek aktáinak áttekintése hívta fel a figyelmet arra, mit rontott el a bíróság ezekben az ügyekben.^[38]

A vitatható megbízhatóságú szakvélemények sorsa a „Daubert-triász ítéletek” után

A Daubert-ügy és a hozzá kapcsolódó döntések nagyon fontos precedenst teremtettek Amerikában. A Legfelsőbb Bíróság által megfogalmazott standardokat kezdték alkalmazni a polgári perekben a felperesek által benyújtott szakvélemények megkérdőjelezésére.^[39] A Daubert-kritériumok iránti lelkesedés akkor csillapodott le, amikor kiderült, hogy míg a bíróságok a polgári perekben következetesen alkalmazzák a tesztet, a büntetőügyekben csak kivételesen fordul elő, hogy

[33] Az angol az ilyen szakértőket „connoisseur expert”-nek nevezi, ami „műértő” szakértőt jelöl.

[34] Faigman, 2001, 91.

[35] US v. Santiago, 199 F. Supp. 2d 101, 110 (S.D.N.Y. 2002)

[36] Crumpl, 2003, 23.

[37] Goodwin, 2000, 635.

[38] Saks, 2009, 95.

[39] Risinger, 2000, 112.

ezek alapján a vád szakértője által készített szakvéleményt kizárják a bizonyítékok közül.^[40] A büntetőügyekben általános volt, hogy ha a védelem a Daubert kritériumokra hivatkozott, a bíró a vádhatóság által igénybe vett szakértő javára döntött e kérdésben.^[41] Egy tanulmány egyenesen aggasztónak minősítette a helyzetet, megállapítva, kétséges, hogy a Daubert-standardot és FRE 702. szakaszát helyesen alkalmazzák a büntetőperekben, mivel a polgári perekben sokkal gyakrabban zárja ki a bíróság a bizonyítékok közül a szakértői véleményeket ezen elvek alapján, de meglepő módon büntetőügyekben alig következett be változás a korábbi gyakorlathoz képest.^[42]

A National Research Council of the National Academies (Nemzeti Akadémiák Tudományos Kutatótanácsa) 2009-ben tette közzé a jelentését *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*, azaz *A forenzikus tudományok megszilárdítása az Egyesült Államokban: Az előttiünk álló út* címmel (a továbbiakban NRC-jelentés). A jelentés megállapította, hogy a Daubert-teszt alkalmazása meglehetősen furcsán alakult: ha a védelem hivatkozik arra, hogy a szakvélemény ellentétes a Daubert-elvekkel, a bíróság általában elveti az indítványt, ám ha a vád hivatkozik a kritériumokra a védelem szakértője által készített vélemény kapcsán, akkor általános, hogy a bíró elfogadva ezt az érvet, kizárja a védelem szakértőjét.^[43] Ennek egyik oka lehet nyilvánvalóan az is, hogy maga a Legfelsőbb Bíróság is „flexibilisnek” tekintette az elveket.^[44]

A bíróságok vonakodása a Daubert-elvek alkalmazásától azt jelentette, hogy a Daubert-szemponrendszer nem volt képes megakadályozni a megbízhatatlan szakvélemények alkalmazását a büntetőeljárársban.^[45] Az egyes államok joga is eltérőképpen viszonyult a kérdéshez. Wisconsin, Virginia, Georgia és Utah saját, a Frye- és Daubert-elvektől különböző szabályokat alkotott.^[46]

Zázvora szerint a Daubert-kritériumok kiindulási pontja hibás.^[47] Véleménye szerint, mivel a bíró az angolszász és kontinentális jogrendszerben is laikusnak számít a szakkérdés tekintetében, nem lehet képes megítélni, hogy a szakértő állítása a módszer tudományos teszteltségéről és a hibahatárról megfelel-e a valóságnak. A szerző szerint a tudományos állítások tartalmi helyességét nem a bíróságnak kell megítélnie, hanem a szakmának.^[48]

Sanders is hasonló véleményt fogalmaz meg, amikor a Daubert-standard haté-

[40] Uo.

[41] Például: State v. Peters, 192 Wis. 2d 674, 534 N.W.2d 867 (Ct. App. 1995), Spencer v. Com., 240 Va. 78, 393 S.E.2d 609 (1990). Phillips By and Through Utah State Dept. of Social Services v. Jackson, 615 P.2d 1228 (Utah 1980).

[42] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review 9 [2017.12.28.].

[43] NRC-jelentés p. 96

[44] Kumho Tire, 526 U.S. at 153.

[45] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review 9 [2017.12.28.].

[46] Bohan, 2004, 112.

[47] Zázvora, 2017, 128.

[48] Uo.

konyságát vitatja cikkében. Két fő okra vezeti vissza, hogy büntetőügyekben nem effektív a standard alkalmazása: 1.) a bíróságok a szakmai megállapításokhoz kontextuálisan közelítenek 2.) a tudomány korlátozottan képes adott, konkrét ügyben válaszokat szolgáltatni.^[49]

A Daubert-kritériumok „kudarcát” a büntetőügyekben Risinger is kiemeli.^[50] Gianelli pedig 2017-es cikkében jelenti ki, az, hogy a bírák nem képesek a kapuőr funkciót valódi tartalommal megtölteni – azaz a Daubert-teszt alkalmazásának sikertelensége –, nemcsak a bírák hibája, a védőügyvédeknek is szerepe van benne.^[51]

Megállapítható tehát, hogy a Daubert-kritériumok felállítását követően is folyamatos vita tárgyát képezi a szakvélemények megbízhatóságának kérdésköre, önmagában a teszt nem képes a szakértői vélemények színvonalának növelésére ösztönözni a szakértői közösséget. Tanulságosan foglalja össze a szakvélemények elfogadhatóságának tényleges helyzetét Donald E. Shelton bírósági elnök: „Annak ellenére, hogy számos jelentés, szakember, tanulmány megkérdőjelezi a DNS-vizsgálatokon kívüli szakértői vélemények validitását, az elsőfokú bíróságok folytatják ezekben a bizonyítékoknak a befogadását, a fellebbviteli bíróságok pedig elhanyagolják ezeket a döntéseket.”^[53]

V. A THE JUSTICE PROJECT AJÁNLÁSAI

A The Justice Project^[54] 2008-ban publikálta „*Improving the Practice and Use of Forensic Science*” avagy „*A kriminalisztika gyakorlatának fejlesztése*” című dokumentumát. A jelentés alapvetően a forenzikus laboratóriumok működésével foglalkozik. A dokumentum a szakértői vizsgálatok megbízhatóságának, tárgyilagosságának és a függetlenségének előmozdítását hangsúlyozza, melynek kulcsát abban látja, hogy az államnak minőségbiztosítási sztenderdeket kell bevezetnie a kriminalisztikai laboratóriumokban, ezek végrehajtását ellenőrizni kell, a szubjektív torzító, elfogultsági tényezők kiküszöbölésére belső ellenőrző bizottságokat kell felállítani és ellenőrzési stratégiákat kell kidolgozni.^[55]

[49] Sanders, 2010, 547.

[50] Risinger, i. m., 99-149.

[51] Giannelli, P. C.: Forensic Science: Daubert Failure. 59 Case W. Res. L. Rev. 2017.

[52] Donald E. Shelton 1990 óta bírósági elnök Michigan-ben, jogtudományokból PhD fokozattal, kriminológiai és bűnügyi tudományokból MA fokozattal rendelkezik. Több tudományos elismert cikk és könyv szerzője a bűnügyi tudományok területén.

[53] Shelton, i. m., 24.

[54] A The Justice Project Inc. és a The Justice Project Education Fund közreműködésével készült projekt, amely az igazságszolgáltatás minőségének javítását tűzte ki célul.

[55] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review. (Megtekintve: 2019.06.17.)

A jelentés hangsúlyozza, hogy a kriminalisztikai laboratóriumoknak függetlennek kell lenniük a nyomozóhatóságoktól és a vádhatóságtól. Kiemeli a továbbképzések, szakmai minősítés fontosságát. A The Justice Project megállapítása szerint e reformok nélkül a büntetőeljárások integritása sérül.^[56]

A The Justice Project a szakértői munkát ellenőrző bizottságok létrehozását javasolja, melyek összetételére vonatkozóan azt rögzíti, hogy a tagságot egyrészt szakértőkből, másrészt a szakértői rendszeren kívüli szakemberekből (bírák, ügyészek, ügyvédek) kell felállítani. A javaslat a bizottságok feladatául szabja, hogy működési-, adminisztrációs-, továbbképzési terveket és szabályokat fogadjanak el a szakértők számára. E standardok közé tartozik a képzettségi követelmények meghatározása, minősítési- és továbbképzési feltételrendszer kidolgozása, továbbképzések szervezésének szabályai, minőségbiztosítási protokollok megalkotása, jártassági vizsgák szervezése, fegyelmi szabályok kidolgozása, az információcserre szabályozása a szakértő és kirendelő/megbízó között a torzító, elfogultsági tényezők kirekesztése érdekében. Ezen felül fontos a hatóságokkal való kapcsolattartásra vonatkozó szabályok kidolgozása, továbbá egy engedélyezési program megalkotása a laboratóriumok számára, amely tesztek, vizsgálatokat és analízist végez. Biztosítani kell továbbá, hogy az akkreditált tevékenység a nyilvánosság számára is elérhető legyen.^[57]

A tanulmány nagy hangsúlyt fektet a szakértői vizsgálatokat befolyásoló torzító tényezők kiküszöbölésére.^[58] A szakértő még a vizsgálatok megkezdése előtt információkhoz jut a cselekményről és annak körülményeiről. A szakértői vizsgálat szempontjából indifferens adatok befolyásolhatják a szakértői munka objektivitását. Elismeri a dokumentum, hogy sok esetben ezek az információk elengedhetetlenek a vizsgálathoz, ám a hatóság elvárásai és kimondott/kimondatlan óhajai befolyásolhatják is a szakértő megállapításait.^[59] Egy 2000-es években lefolytatott kutatásban a komoly szakmai tapasztalattal rendelkező szakértők közel 17%-a hibázott, amikor szükségtelen információk jutottak a tudomásukra.^[60] A The Justice Project felhívja a figyelmet, hogy a torzító tényezők hatása nem etikai kérdés és nincs köze a rosszhiszeműséghez sem.^[61] A laboratóriumok különböző stratégiákkal és belső struktúrával tudják minimalizálni a torzító tényezők hatását. Erre megoldást jelenthet például egy, a szakértő és a hatóság közé ékelt menedzseri feladatokat ellátó személy, aki kiszűri a hatóság által átadott információk közül az irrelevánsakat.^[62]

[56] Uo.

[57] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, 2-4. (Megtekintve: 2019.06.17.)

[58] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, 5. (Megtekintve: 2019.06.18.)

[59] Risinger - Saks - Thompson - Rosenthal, 2002, 6.

[60] Lásd bővebben: Dror - Charlton, 2006, 610.

[61] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, 6. (Megtekintve: 2019.06.18.)

[62] Risinger et al., i. m., 6. Lásd bővebben: Dror - Charlton, i. m.

Nagy jelentőséget tulajdonít a tanulmány a szakértői laboratóriumok szervezeti függetlenségének.^[63] A jelentés szerint az államoknak meg kell tenniük mindent annak érdekében, hogy biztosítsák, a szakértők teljes mértékben és kizárólag a tudományok szolgái legyenek.^[64]

A dokumentum rögzíti, hogy valamennyi államnak meg kell követelnie a szakértőktől, hogy megfelelő képzettség birtokában végezzék tevékenységüket.^[65] Gondoskodni kell arról, hogy a szakértőket jobban érdekelje a tudomány objektív művelése, mint a bűnüldözés.^[66]

A hivatkozott jelentés kitér a megfelelő finanszírozás fontosságára is.^[67] A pénzhiány negatív hatással van a szolgáltatások minőségére, és a szakértői területeken dolgozók figyelmetlenségét is okozhatja. A béreknek kifejezésre kell juttatniuk a kriminalisztika tudományának fontosságát az igazságszolgáltatáson belül.^[68]

A tudományos társaság kutatási tanácsának jelentése (NRC-jelentés)

Az NRC-jelentés a forenzikus tudományok gyenge pontjaira világított rá az Egyesült Államokban, ám megállapításai az egész világon hatással voltak a kriminalisztika fejlődésére. A NAS Bizottság a tevékenysége során számos, a szakértői tevékenységre vonatkozó hiányosságot tárt fel.^[69]

Az NRC jelentés összefoglalója szerint a szakértők számos szakterületen nem jutottak még el saját tevékenységük validálására, vizsgálataik és megállapításaik megalapozottságát nem tudják tudományosan alátámasztani, és a bíróság tehetetlen a jelenséggel szemben.^[70]

Kiemelt jelentőségű a bizottság azon következtetése, hogy a DNS vizsgálatok kivételével a többi diszciplína nem felel meg a Daubert-kritériumoknak.^[71]

Az NRC-jelentés a megállapításokon túl tizenhárom pontból álló javaslatot dolgozott ki a kriminalisztikai rendszer továbbfejlesztése érdekében,^[72] kezdve a Forenzikus Tudományok Országos Intézetének – *National Institute of Forensic Science* (a továbbiakban NIFS) létrehozásával. Az új intézmény feladata a bűnügyi szakértői diszciplínák támogatása és fejlesztése, az eljárások standardizálása,

[63] Lásd bővebben: Moenssens, 1993.

[64] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, 6.

[65] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, p. 7.

[66] Uo.

[67] Uo.

[68] Improving the Practice and Use of Forensic Science - A Policy Review, p. 8. (Megtétekintve: 2019.06.18.)

[69] Committee on Identifying the Needs of the Forensic Sciences Community, National Research Council, Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward, National Academies Press, Washington DC, 2009. p. 3

[70] NRC jelentés p. 53.

[71] Megjegyzendő, hogy a bizottság az amerikai igazságszolgáltatás által „forenzikus diszciplínának” nevezett szakterületeket vizsgálta, amelyeket a klasszikus kriminalisztikai szakterületekkel azonosíthatunk.

[72] NRC jelentés p. 19–33.

a laboratóriumok akkreditációja, a szakértők minősítése, a kutatás és fejlesztés segítése, az anyagi eszközök igazságosabb elosztása annak érdekében, hogy a DNS-vizsgálat mellett más, objektív alapokon álló diszciplínák is támogatásban részesüljenek.

A jelentés további javaslatai az alábbiak:

Szükséges(ek)

- a szakértői terminológia és szakértői véleményezés standardizálása,
- kiterjedt kutatások a kriminalisztikai tudományok pontossága, megbízhatósága és validitása kapcsán,
- a kriminalisztikai szakértői tevékenység teljes függetlenítése a nyomozóhatóságoktól és vádhatóságtól,
- a szakértői döntéseket befolyásoló torzító tényezők és más, a szakértői munkában rejlő hibaforrások kutatásának támogatása,
- eszközök kidolgozása a mérés-validálás, megbízhatóság, információcsere és a jártassági vizsgálatok előmozdítására, valamint vizsgálati módszerek és gyakorlatok protokolljainak létrehozása,
- valamennyi forenzikus laboratórium kötelező akkreditációja és tanúsítvány megkövetelése valamennyi forenzikus területen dolgozótól,
- a rutin minőségbiztosítási eljárások bevezetése a kriminalisztikai laboratóriumokban,
- etikai kódex megalkotása és a végrehajtási szabályok kidolgozása,
- továbbképzések, oktatás támogatása (ösztöndíjak formájában is),
- a halott-vizsgálati rendszer fejlesztése,
- az AFIS (automatikus ujjnyomat vizsgáló rendszer) átjárhatóságának biztosítása standardok kidolgozása által,
- a kriminalisztika belbiztonsági területen történő felhasználásának előmozdítása.

A jelentés a kriminalisztikai szakterületek legnagyobb problémájára hívja fel a figyelmet: több diszciplína mögött nincs meg az a tudományos megalapozottság, amely okot adhatna a sokszor akár kétséget kizáró bizonyosságot kifejező szakértői véleményekre, ekként arra, hogy a bíróság az ítélethozatalkor a maximális bizalmat táplálja a szakvélemény iránt.

Az NRC jelentésre számos ítélet hivatkozott,^[73] cáfolataként annak, hogy adott szakértői bizonyíték megbízhatósága igazolt lenne. A szakirodalom szerint a 2009. évi jelentés óta az Egyesült Államokban sem magas azoknak az eseteknek a száma, amelyekben a vád szakértőjét kizárták az eljárásból, azonban a NRC jelentés alapján összeállítható azon kritikus kérdések listája, amelyek fennakadhatnak a „Daubert-szűrőn”.^[74]

[73] Pl. *Melendez-Diaz v Massachusetts*, 557 US 305 (2009).

[74] Berger - Buckleton - Champod - Evett - Jackson, 2011, 27-30.

Az NRC-jelentés nagyban befolyásolta a szakértői diszciplínák megbízhatóságának megítélését Európában is. Ezzel összefüggésben Kármán Gabriella az alábbiakat állapítja meg: „A jelentésben megfogalmazott problémák Európában is ismertek. Bár a krimináltechnika helyzetét meghatározó tényezők Európában sem egységesen vannak jelen, nagy különbségek vannak a laboratóriumok helyzete, felszereltsége és a szakértők képzettsége között. Itt is gyakran hivatkoznak arra, hogy a személyi és pénzügyi feltételek nem megfelelők.”^[75]

VI. AZ AMERIKAI FORENZIKUS TUDOMÁNYOK AKADÉMIAJÁNAK JAVASLATAI

Az Amerikai Forenzikus Tudományok Akadémiája (*American Academy of Forensic Sciences*) egy nyilatkozatot adott ki az NRC jelentéssel összefüggésben.^[76] Eszerint az intézmény a különböző javaslatok alapján az alábbi elveket nyilatkoztatják ki:

- Valamennyi kriminalisztikai diszciplínának szilárd tudományos megalapozottsággal kell rendelkeznie.
- Valamennyi forenzikus laboratóriumnak akkreditálnak kell lennie.
- Valamennyi kriminalisztikai területen dolgozónak megfelelő képesítéssel kell rendelkeznie.
- A forenzikus terminológiát standardizálni kell.
- A kriminalisztikai területen dolgozóknak be kell tartaniuk az etikai szabályzatot.
- A jelenleg működő kriminalisztikai szakértői intézményeknek közre kell működniük a terület kormányzati felügyeletében.
- Azoknak a bíráknak, ügyészeknek és ügyvédeknek, akik kriminalisztikai szakemberekkel és kriminalisztikai bizonyítékkal találkoznak a munkájuk során, széleskörű ismeretekkel kell rendelkezniük a forenzikus szakterületekről és a tudományos módszerekről.^[77]

Az Elnök Tudományos és Technikai Tanácsadóinak Tanácsának (PCAST) jelentése

Az Elnök Tudományos és Technikai Tanácsadóinak Tanácsa – *President’s Council of Advisors on Science and Technology* (a továbbiakban: PCAST) 2016-ban adta ki a forenzikus tudományokról szóló jelentését „*Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods*” azaz „A kriminalisz-

[75] Kármán, 2018, 65. <https://www.ajk.elte.hu/media/d2/01/ea185de6867bc07a0b890299c0b0777ac892d601945953aa826c2d83615a/AJDI-v%C3%A9d%C3%A9s-K%C3%A1rm%C3%A1n-Gabriella-t%C3%A9zisek.pdf>

[76] AAFS Position Statement in Response to the NAS Report, 39 AAFS Academy News 4 (2009/11) <https://news.aafs.org/policy-statements/the-american-academy-of-forensic-sciences-approves-position-statement-in-response-to-the-national-academy-of-sciences-forensic-needs-report/> (Megtekintve: 2019.06.19.)

[77] Uo.

tikai tudományok a büntetőbíróságokon: A funkció-összehasonlító módszerek tudományos validitásának biztosítása” címmel.^[78] A jelentés arra az álláspontra helyezkedik, hogy amíg egy diszciplína nincs tudományosan validálva, addig a bíróság nem fogadhatja be az adott szakterület szakvéleményét. A jelentés több szakterületet is megvizsgált és sok esetben úgy ítélte meg, hogy nem használható fel a bíróságon e diszciplínák szakvéleményei (pl. harapás-nyom vizsgálat, lőfegyver-vizsgálat, cipőnyom-vizsgálat).^[79]

Röviddel a jelentés megjelenését követően a szövetségi főügyész nyilatkozatban közölte, hogy nem értenek egyet a jelentéssel és ajánlásait nem fogadják meg.^[80] A jelentés tudományos körökben sem talált feltétlen támogatásra. A legtöbb kritika arra irányult, hogy a jelentés figyelmen kívül hagyta a forenzikus tudományok elmúlt ötven évben lezajlott fejlődését.^[81]

A PCAST jelentés az alábbi javaslatokat fogalmazta meg:

- A NIST-nek folyamatosan értékelnie kell a módszerek validitását és megbízhatóságát.
- A NIST-nek segítséget kell nyújtania a szubjektív módszerek objektivizálásához.
- A NIST-nek javítania kell a Forenzikus Tudományok Területek Szervezetének – *The Organization of Scientific Area Committees for Forensic Science* szabványfejlesztési gyakorlatát (igazságügyi munkacsoportok), független szakértők és statisztikusok bevonása útján.
- Fontos a Tudományos és Technológiai Hivatal vezetésével egy nemzeti kutatási stratégia kidolgozása.
- A Szövetségi Nyomozó Irodának (FBI) különböző tudományos kutatásokban kell részt vállalnia és nagyobb finanszírozást kell kapnia.
- A Főügyésznek biztosítania kell, hogy az ügyészség tudományos szempontból valid bizonyítékokat használjon fel.
- A Főügyésznek vissza kell vonnia és át kell dolgoznia a szakértői véleményekkel kapcsolatos útmutatót és biztosítania kell valamennyi e tárgyban kiadott útmutató koherenciáját a validításra vonatkozó tudományos standardokkal.
- A bírácoknak figyelembe kell venniük a tudományos érvényességre vonatkozó tudományos kritériumokat a szakvélemény értékelése során.

VII. KONKLÚZIÓ

A korábban bizonyítékként automatikusan elfogadott szakvélemények megkér-

[78] <https://www.broadinstitute.org/files/sections/about/PCAST/2016%20pcast-forensic-science.pdf> [2017.12.20.]

[79] Weedn, 2017, 8.

[80] Fields, 2016.

[81] Evert - Berger - Buckleton - Champod - Jackson, 2017, 16.

dőjelezése az Egyesült Államokban egy olyan korszakban indult el, amikor a tudomány és technika rohamos fejlődésen ment át. 2006-ban egy kutatási jelentés az alábbiakat állapította meg: „Nincs okunk azt feltételezni, hogy a rohamos technológiai fejlődés lelassulna. (...) Ennek a ténynek alárendelve folytatódik a globális média, az internet-alapú kapcsolattartás és tudományos konferenciák trendje, ahogy az új fejlesztések és az egyre érzékenyebb berendezések és technológiák összehangolása is.”^[82] A szerzők megállapításainak helytállóságát aligha lehet vitatni.^[83]

Meggyőződésem szerint az ismertetett problémák és megoldási javaslatok messzemenően alkalmasak arra, hogy azokból tanulva, azokat hasznosítva hazánkban is nagyobb teret kapjon a szakértői vélemények^[84] tudományos-, szakmai megalapozottságának felülvizsgálata.

IRODALOM

- Berger, Charles E. H. – Buckleton, John S. – Champod, Christophe – Evett, Ian W. – Jackson, Graham (2011): ‘Evidence Evaluation: A Response to the Court of Appeal Judgment in R v T’, *Science and Justice*, Vol. 51. No. 2. 43–49.
- Bohan, Thomas L. (2004): Scientific Evidence and Forensic Science since Daubert: Maine decides to sit out on the dance. *Main Law Review*, Vol. 56. No. 1. 101–157.
- Cole, Simon A. – Diso-Villa, Rachel (2011): Should Judges Worry about the CSI Effect? *Court Review*, Vol. 47. 20–31.
- Crumpl, David (2003): The Trouble with Daubert-Kumho: Reconsidering the Supreme Court’s Philosophy of Science. *Missouri Law Review*, Vol. 68. No. 1. 1–42.
- Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyl Zoltán (szerk.) (2014): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Wolter Kluwer Kft., Budapest.
- Dror, Itiel E. – Charlton, David (2006): Why Experts Make Errors. *Journal of Forensic Identification*, Vol. 56. No. 4. 600–616.
- Evett, I. V. – Berger, C. Eh. H – Buckleton, J. – Champod, C. – Jackson, G. (2017): Finding the way forward for forensic science in US – A commentary on the PCAST report. *Forensic Science International*, Vol. 278. 16–23.
- Faigman, David I. (2001): Embracing the Darkness: Logerquist v. McVey and the Doctrine of Ignorance of Science is an Excuse. *Arizona State Law Journal*, Vol. 33. 87–101.
- Fields, Gary (2016): White House Advisory Council Report is Critical of Forensics Used in Criminal Trials. *Wall Street Journal*, 2016/09/20.
- Giannelli, Paul C. (2017): Forensic Science: Daubert Failure. *Case Western Reserve Univ. Faculty Publications 2006*, 1–58.

[82] Silbergliitt – Antón – Howell – Wong, 2020. In-Depth Analyses: Bio/Nano/Materials/Information. www.rand.org/pubs/technical_reports/2006/RAND_TR303.szm.pdf 2002. (Megtekintve: 2019.06.19.)

[83] Vö.: Kovács – Nagy, 2019, 183–197., valamint Zenke – Egyed – Kovács – Pádár, 2019.

[84] Kovács, 2008; Kovács, 2016a; Kovács, 2016b.

- Goodwin, Robert J. (2000): The Hidden Significance of Kumho Tire Co. V. Carmichel: A Compass for Problems of definition and procedure created by Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals. Inc. *Baylor Law Review*, Vol. 52. 603–646.
- Hoge, Steven K. – Grisso, Thomas (1992): Accuracy and Expert Testimony. *Bulletin of American Academy of Psychiatry Law*, Vol. 20. 1. 67–76.
- Huber, Peter W. (1991): *Galileo's Revenge: Junk Science in the Courtroom*. New York, Basis books.
- Chin, Jason M. - Workewych, Larysa (2016): *CSI Effect*. Oxford Handbooks Online (New York, Oxford University Press) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2752445
- Kármán Gabriella (2018): *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. Doktori Értekezés, Budapest.
- Kengyel Miklós (2011): *Perkultúra. A bíróságok világa - a világ bíróságai*. Dialóg Campus, Budapest.
- Kovács Gábor (2005): Az igazságügyi szakértő jogi felelőssége. In: Tremmel F., Fenyvesi Cs., Mészáros, B. (szerk.): *Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban: Dezső László emlékkönyv*. Pécs, 81–87. (Studia Iuridica Auctoritate Univesitatis Pécs Publicata; 137.)
- Kovács Gábor (2008): Igazságügyi szakértők szerepe a büntetőeljárásban. In: Benisné Gyórfy Ilona (szerk.): *Huszonhetedik Jogász Vándorgyűlés: Pécs, 2008. október 9-11.* (Magyar Jogász Egylet) Pécs, 92–101.
- Kovács Gábor (2014): Gondolatok az Európai Forenzikus Tudomány 2020 elképzelésről. In: Patyi András, Lapsánszky András (szerk.): *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben: Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Akadémiai Kiadó (Wolters Kluwer), Budapest, 335–344.
- Kovács Gábor (2016a): Szakkonzultánsok és társszakértők az orvosszakértői bizonyításban. *Magyar Jog*, 63. évf. 11. szám, 653–658.
- Kovács Gábor (2016b): Szakkonzultánsok és társszakértők. Szakértői bizonyítás tévúton. *Med et Jur*, 7. évf. 1. szám, 33–35.
- Kovács Gábor (2018): A „CSI”-hatás. In: Ambrus, I. – Németh, I. (szerk.): *Büntetőjogi dolgozatok Gellér Balázs születése ötvenedik évfordulójának ünnepére*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 50–54.
- Kovács Gábor – Nagy Klára (2019): Kriminlisztikai eszközök a terrorizmus elleni harcban. In: Bartkó Róbert (szerk.): *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században*. Gondolat Kiadó, Budapest, 183–197.
- Moenssens, Andre A. (1993): Novel Scientific Evidence in Criminal Cases: Some Word of Caution. *Criminal Law and Criminology*, Vol. 84. No. 1. 1–21.
- Pádár, Zsolt – Nogel, Monika – Kovács, Gábor (2015): Accreditation of forensic laboratories as a part of the “European Forensic Science 2020” concept in countries of the Visegrad Group. *Forensic Science International Genetics Supplement Series*, Vol. 6, No. 1. e412–e413.
- Patry, Marc W. – Smith, Steven M. – Stinson, Veronica (2011): CSI Effect: Is Popular Television Transforming Canadian Society? In: Joshua Greenberg & Charlene Elliot eds.: *Communications in Question: Canadian Perspectives on Controversial Issues in Communications Studies*. Scarborough, Thompson–Nelson, 291–298.
- Podlas, Kimberlianne (2017): *The CSI Effect*. Oxford Encyclopedia of Criminology. Oxford Press.
-

- Risinger, Michael D. – Saks, Michael J. – Thompson, William C. – Rosenthal, Robert (2002): The Daubert/Kumho Implications of Observer Effects in Forensic Science. *California Law Review*, Vol. 90. No. 1. 1–56.
- Risinger, Michael D.: Navigating Expert Reliability: Are Criminal Standards of Certainty Being Left on the Dock? *Albany Law Review*, Vol. 64. No. 1. 99–149.
- Saks, Michael J. (2009): The Past and Future of Forensic Science and the Courts. *Judicature*, Vol. 93. No. 3. 94–101.
- Sanders, Joseph (2010): “Utterly Ineffective”: Do Courts Have a Role in Improving The Quality Of Forensic Expert Testimony? Fordham Univ. *Urban Law Journal*, Vol. 38.(2010-2012) No. 2. 547–569.
- Shelton, Donald E. (2008): The CSI Effect: Does It Really Exist? *National Institute of Justice Journal*, Vol. 259. 1–7.
- Silberglitt, Richard – Antón, Philip S. – Howell, David R. – Wong, Anny (2016): *The Global Technology Revolution 2020: In-Depth Analyses: Bio/Nano/Materials/Information*. RAND Corp., Santa Monica.
- Smith, Steven M. – Stinson, Veronica – Patry, Marc W. (2011): Fact or Fiction? The Myth and Reality of the CSI Effect. *Court Review*, Vol. 47. 4–7.
- Weedn, Victor W. (2017): Recent Developments in Forensic Sciences. In: *Forensic Science and Forensic Evidence*, Vol. 65. No. 1. 3–10.
- Závora, Jiří (2017): Příčiny obtížné přezkoumatelnosti znaleckých posudků Závora. *Acta Iuridica Olomucensia*, Vol. 12. No. 1. 120–149.
- Zenke, Petra – Egyed, Balázs – Kovács, Gábor – Pádár, Zsolt (2019): Implementation of genetic based individualization of White stork (*Ciconia ciconia*) in forensic casework. *Forensic Science International: Genetics*, Vol. 40. e245-e247.

